

екосистемах і їх роль. Правильність виконання міжпредметних завдань перевіряється при проведенні контролю відповідного модуля та на спеціальному семінарському занятті по захисту кожним студентом свого проекту.

Таким чином, підготовка студентів до керівництва дослідницько-практичною роботою учнів повинна здійснюватись плановірно, послідовно, із використанням міжпредметних завдань, міжпредметних семінарів, комплексних екскурсій, індивідуальних самостійних проектів, зорієнтованих на матеріал згаданого посібника.

Література

1. Герд А.Я. Избранные педагогические труды. / А.Я. Герд. – М. : Изд-е АПН РСФСР, 1953. – 205 с.
2. Кожевников А.В. Весна и осень в жизни растений. 2-е изд-е. / А.В. Кожевников. – М.: МОИП, 1950. – 238 с.
3. Полянский И.И. Сезонные явления в природе. Пособие для учителей. 6-е изд-е. / И.И. Полянский. – Л.: Учпедгиз, 1956. – 296 с.
4. Полянский И.И. Ботанические экскурсии. Пособие для учителей. 3-е изд-е, испр., доп. / И.И. Полянский. – М. : Просвещение, 1968. – 243 с.
5. ШигOLEV А.А. Изучение сезонных явлений. Пособие для учителей. / А.А. ШигOLEV, А.П. Шиманюк– М.: Учпедгиз, 1962. – 248 с.

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ

*К.В. Тарасенко, Л.П. Стрелько
м. Полтава, Україна*

Для збору та налізу фактичного мовленнєвого матеріалу важливо застосовувати різні діагностичні методики, комплексне використання яких забезпечить надійність і достовірність отриманих даних і перевірку висунутих гіпотез [1, с. 23].

Розглянемо методи діагностики, що застосовуються безпосередньо під час практичного вивчення агресивних проявів. При цьому будемо розрізняти метод як шлях дослідження, що витікає із загальних методичних уявлень про сутність об'єкта, який вивчається, і власне методики – як технічні прийоми реалізації методу з метою уточнення наших знань про об'єкт [1, с. 28].

Візуальне спостереження з вербальною реєстрацією – метод збору інформації шляхом безпосереднього сприйняття і прямої реєстрації всіх елементів поведінки дитини у відповідності до мети і завдань дослідження. За класифікацією Р.Берона і Д.Річардсона, його можна розглядати як натуралістичне (різновид «польового») спостереження [3, с. 112].

Візуальне спостереження проводиться у спеціально вибраних ситуаціях і реєструється за спеціальною програмою. Основною перевагою спостереження під час вивчення мовленнєвої агресії є безпечність для досліджуваних і самого дослідника, оскільки цей не експериментальний і неманіпулятивний метод виключає пряме вмішування і, відповідно, провокацію або заохочення агресивної поведінки, що спричиняє комунікативну шкоду [2, с. 235].

Від інших дослідницьких прийомів метод спостереження відрізняється тим, що експериментатору надається можливість, сприймати особистість у діяльності, спілкуванні, поведінці помічаючи її міміку (вираз обличчя, жестикуляцію, позу та ін.), характер мовлення (зміст, культуру та ін.) тощо.

Як недоліки використання цього методу для діагностики вербальної агресії можна відзначити:

- 1) необхідність значних затрат часу, обумовлена відносно нечастим проявом релевантної агресивної мовленнєвої поведінки;
- 2) неоднозначність отриманих даних з точки зору встановлення причиново-наслідкових зв'язків і факторів, що викликали або припинили вербальну агресію;
- 3) недостатня об'єктивність даних, зумовлена очікуваннями спостерігача.

На підставі цього візуальне спостереження доцільно розглядати в якості первинного джерела інформації, що дозволяє отримати попереднє і приблизне уявлення про досліджуваного [2, с. 236-237].

Метод опитування. Усвідомленість своєї агресії найкраще людина передає через вербальні опитувальники. Їх структура вміщає набір запитань або стверджень, за якими досліджувана особистість має за вибором судження обрати з двох або трьох альтернативних відповідей, лише одну. Запитання тестів опитувальників направлені або на судження людини, або на її думку, де безпосередньо проявляються власний досвід або її переживання. Відкритті опитувальники не передбачають стандартизованої відповіді досліджуваного, це відбувається у процесі обробки результатів, де провідні відповіді відносять до стандартних категорій. [3, с. 112]

На основі аналізу практичної наукової літератури були вивчені основні тести опитувальники, що визначають агресію особистості, зокрема у дорослих за показниками та формами (А. Басс, А. Даркі); станом агресивності (А. Ассінгер); компонентами захисту (В.В. Бойко); розладами особистості (Дж. Олдхем, Л. Морріс); типажем у міжособистісних стосунках (Т. Лірі, Г. Лефоржем, Р. Сазеком); самооцінкою психічного стану (Г. Айзенк); а у дітей за рівнем та типом агресивності (А.А. Романов).

Аналіз наукової літератури показав, що за своїм методом проведення тести-опитувальники мають більшість переваг у швидкому зібранні результатів великої кількості обстежуваних; складанні індивідуальних характеристик досліджуваних за якісним аналізом типів особистості. Але у вербальних тестах є і свої недоліки, які визначаються по-перше, у фальсифікації та установці особистості на певну відповідь; по-друге, більшість методик сформовано на визначення агресії у підлітків, юнаків та дорослих, а для дітей

дошкільного та молодшого шкільного віку, діагностичний матеріал, не підходить для їх розвитку [2, с. 242-246].

Експресивний проективно-малюнковий метод діагностики на основі промальованих на аркуші паперу ознак оцінює та надає якісну характеристику особистості. Автори малюнкових методів діагностики перебували у постійному пошуку ідей для вдосконалень своїх методик. Вони пропонували звертати увагу на графічну якість, пропорції, використання простору, акуратність виконання малюнка, впроваджували серії питань (Р. Корман), інструкцій, схем, інтерпретацій (Р. Бернса і С. Кауфмана), тобто все, що могло би краще розкрити малюнок особистості. Експресивні методики досі вважаються зручними для діагностики як дітей, так і дорослих. Вони надають їм можливість самовиразитись, проявити рівень своєї уяви, розкрити специфічні особливості психічної діяльності. Спеціалісти, у свою чергу, розшифровуючи у малюнках досліджуваних проекційні напрямки уяви, на основі виділених різних симптокомплексів, таких як тривожність, невпевненість, незахищеність, ворожість, конфліктність, депресивність, замкнутість, агресивність та ін., можуть скласти всебічний якісний аналіз особистості. [3, с. 113]

Проведений аналіз літературних джерел доводить, що позитивність використання даного методу полягає в тому, що його легко проводити з дітьми молодшого шкільного віку. У процесі малювання вони невимушено переходять в іншу площину свідомості, розкриваючи особливості свого характеру, психіки, відношення до оточуючого ними світу. Також, для вивчення причин виникнення агресії в учнів молодших класів було обрано напрямок дослідження та методики, що розкривали походження агресивної поведінки дітей: "Неіснуюча тварина", "Малюнок моєї сім'ї" та "Малюнок мого класу". [2, с. 267]

Отже, згідно практичних наукових джерел, імпресивні методи дослідження є спеціалізованими методиками для вивчення агресії як дітей, так і дорослих. Деякі їх ідеї були використані у модернізовану малюнкову методику. За тестом М.Люшера, оцінювався переважаючий вибір кольорів у малюнку дитини, що характеризував ознаки агресії. Недоліками ж імпресивних методів є те, що, по-перше, за ними неможливо дослідити причини виникнення дитячої агресії. По-друге, їх інтерпретації не включають якісну характеристику, яка нам необхідна для створення видів та підвидів агресії. І, по-третє, їх

структура не здатна показати рівень усвідомленості дитиною своєї агресії, тому авторами методик для уточнення мотивів агресивності пропонується здійснювати, за допомогою інших методів досліджень, додатковий аналіз отриманого профілю. [1, с. 54-55]

Література

1. Агрессия в языке и речи: Сборник научных статей / Под ред. И. А. Шаронова, М.: РГГУ, 2004.
2. Берон Р, Ричардсон Д. Агрессия. СПб.: Питер, 1999, 352с.
3. Воробьева Л. И., Кожухарь Г. С. Принципы построения методики выявления поведения учителя в конфликтной ситуации // Психологические условия формирования социальной ответственности школьников. М.: АПН СССР, 1987.

РАСТЕНИЯ-СИМВОЛЫ ХРИСТИАНСТВА

*Е.Г. Ташкинова
Н.М. Пивовар, Т.В. Хилинская
г. Полтава, Украина*

Еще с древности человек многие растения считал символами, олицетворяющими долголетие, могущество, дружбу, любовь, благородство. Изображение некоторых растений можно встретить на государственных флагах, гербах и монетах, где они являются воплощением национальных традиций и государственности. В национальной символике используются разные по значению растения: одни священные – они запечатлены в народных сказаниях и легендах, другие окружают человека, вошли в его жизнь и потому связаны с народными традициями. Растения символизируют смерть и воскресение, жизненную силу, жизненный цикл. Символически растение и цветок тесно связаны с Великой Матерью, богиней земли, плодородия и растительности, а также с плодородной силой вод, дающих жизнь, полное соков растение – это материнство. Растения и деревья часто выступают в роли мифологических предков и обычно бывают связаны с культом Луны.

Иногда всеобщее внимание привлекают редкие растения – достопримечательность страны, тогда их изображения украшают её флаг и герб.

Нас заинтересовали растения-символы христианства. Ниже опишем наиболее популярные из них.

Апельсин. Древний символ плодородия, вообще это самое плодовитое дерево. В легендах ассоциируется с любовью и браком, именно он – то «золотое яблоко», которое дала Юпитеру Юнона в день их бракосочетания. Обычай украшать себя ветвями апельсинового дерева символизировал чистоту, целомудрие. Такой обычай пришел в Англию из Франции в XIX веке. Дерево – аналог яблоневого или фигового для изображения грехопадения. Цветы апельсинового дерева являются символом чистоты и девственности.

Берест. На картинах Берест олицетворяет жизнь праведника. Берест с мощными ветвями, которые раскинулись во все стороны, символизирует силу.

Боярышник. Христиане связывают боярышник, как и некоторые другие растения, с Девой Марией. Кстати, интересно сравнить слово «боярышник» с исконно русскими «боярышня», «барышня». В европейской традиции считается цветком фей. Венки из майских цветов боярышника – знак девственности, непорочности или чудесного девственного зачатия. Ассоциация между его весенним цветением и девственностью привела к народному поверью, что он защищает целомудрие.

Василек. Василек использовали и как символ нежности, преданности и надежности. В таком качестве он украшал предметы одежды персонажей картин художников Ренессанса, как, например, на известном полотне Сандро Боттичелли «Рождение Венеры». Василек также известен как символ власти и величественности, о чем свидетельствует декоративная ткань «Зеленый наряд рук императора Карла V», – элемент парадной одежды главы Священной Римской империи. На ней двуглавый орел как атрибут династии Габсбургов и герб окружены различными растениями, среди которых выделяется василек.